
**Марія
Култаєва**

УДК 130.2:140.8

**АНТРОПОЛОГІЧНА
АНТИУТОПІЯ ТРЕТЬОГО РАЙХУ
ТА ЇЇ ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНІ
ІМПЛІКАЦІЇ: *Стаття друга. Людина
у просторах антропологічної антиутопії***

**Хронотоп антропологічної
антиутопії Третього райху**

Гасло «Німеччина понад усе», здавалося, точно визначає місце розташування цієї антиутопії і навіть вказує точну адресу її мешканців. Але духовна і географічна Німеччина в ідеології націонал-соціалізму узурпує не тільки Північ і Захід, а постійно розширює своє «нордичне тіло», керуючись настановами расової теорії, мілітаризму і геополітичним зухвальством. Через це простори антропологічної антиутопії націонал-соціалізму складно структурувати. Почасті вони реалізують смисли середньовічної географічної символіки, але ототожнюють простори Німеччини і Європи. Багато у чому така Німеччина нагадує імперію Карла Великого, але лише як негатив, бо йдеться не про об'єднання різних європейських культурних просторів, як це було у праобразі сучасної об'єднаної Європи, а про її поглинання Німеччиною, яка після поразки у Першій світовій війні була у культурно-антропологічному сенсі досить фрагментованим простором. Семантика Європи, як старої, так і новітньої, домінує у визначенні простору цієї антиутопії, витриманої в дусі політичної романтики К. Шміта, в основу якої покладено, з одного боку, міф про спільне походження (єдність землі, крові і коренів) а з іншого — образ ворога як консолідуючої сили [Tillich, 1980: S. 34]. Отже, йдеться

© М. КУЛТАЄВА,
2019

про бажану німецьку Європу. Відомий дослідник соціолінгвістики Третього райху В. Клемперер зазначає: «Усе європейство (Europäertum), за нацистською доктриною, вийшло з нордичної людини, тобто походило від північних германців ..., оскільки ніяк не можна було заперечувати грецьке і християнське походження європейської культури, то стверджувалося, що греки і Христос мали нордичне походження і були білявими і блакитноокими» [Klemperer, 1970: S. 197].

Європа як уявний простір розширеного Третього райху передається метафорами «Фортеця Європа», «Нова Європа» або «Європа як факт» (Tatsache Europa). Це войовнича і милітаризована Європа, яка має захищати понімечені європейські народи від «наступу степу зі Сходу» (Versteppung Europas), тобто від більшовизму, а Західну Європу — від євреїв та релігії. В свою чергу Німеччина захищає Європу. В. Клемперер робить щодо такої геополітичної маніпулятивної діалектики цікаве спостереження: «Що гірше було у Німеччині, то частіше повторювалось, наче заклання, що Німеччина як “влада порядку” захищає “Фортецю-Європу”, за що усі “європейські народи повинні дякувати їй на колінах”» [Klemperer, 1970: S. 201]. У зв'язку з цим не зайве нагадати, що радянський тоталітаризм також намагався «захистити Європу» у схожій спосіб — через її привласнення.

Антропологічна антиутопія ідеологів націонал-соціалізму накладає контрфактичність Європи на її фактичність (Tatsache Europas). Тим самим створюється альтернативна картографія європейського континенту на основі суб'єктивно-волюнтаристських уявлень про «необхідність нового упорядкування європейського простору». Тисячолітній Третій райх як центральна міфологема націонал-соціалізму і водночас ідеологічно заданий хронотоп його антропологічної антиутопії має внутрішній прихований зв'язок з міфологізованим філософсько-географічним мисленням. Ідеологи націонал-соціалізму від самого початку не випадково назвали свій політичний конструкт райхом. Адже словосполучення «Третій райх» увійшло у німецьку салонну культуру ще у 1915 році через популяризацію у публікаціях таких тогочасних модних авторів, як К. Ламбрехт і Т. Ман, також вважається, що останній запозичив цю метафору у Д. Мережковського [Martynkewicz, 2011: S. 237]. В обох випадках ідеться про простір, структурований єдністю «духа і влади».

В. Клемперер так коментує цей момент: «Слово “райх” означає щось урочисте, воно вказує на релігійну гідність, яка відсутня в будь-яких синонімічних виразах. Адже республіка — це справа усіх громадян, це спільно створений лад, обов'язковий для кожного, це виключно поцейбічна і розумна конструкція. Те ж саме можна сказати і про ренесансне поняття “держави”, яке має виключно поцейбічне політичне значення. Райх, навпаки, передбачає вихід у більш широку сферу, він поривається до більш високого, трансцендентного. Християнське потойбічне — це царство небесне» [Klemperer, 1970: S. 142]. Таке суто німецьке розуміння державності має глибоке історичне коріння. Продовжуючи свій політико-лінгвістичний аналіз,

Клемперер нагадує, що «перша загальна державна форма Німеччини (1806 р.) мала назву «Священний Римський райх німецької нації». Але слово «священне» не є тут епітетом, вжитим задля краси або посилення ентузіазму, воно акцентує співприсутність трансцендентного, освяченого потойбічними силами» [Klemperer, 1970: S. 143]. Те ж саме можна сказати і про привітання «Хайль Гітлер!» та «Німеччина хайль!», тобто небо і доля через цю лексику благословляють націонал-соціалізм на задумані звершення, а дії його функціонерів та активістів, яким надається епічний статус героїв, санкціонуються вищими силами і через це стають священними і славетними, так само, як війна проти «світового єврейства». Загиблі соратники Гітлера проголошуються його небесними «апостолами» і, відповідно, розширюють простір антиутопії до потойбіччя. Разом з цим відбувається дехристиянізація цього простору. Це поєднується із сакралізацією розширеного простору Німеччини після приєднання Австрії. Клемперер, аналізуючи описи святкування Різдва у Німеччині 1938 року, зазначає: «Це було “свято німецької душі”, тут вшановували “воскресіння Великого німецького райху” і відродження світла, яке при спогляданні сонцевороту спрямовується до свастики, а про єврея Христа навіть не йшлося» [Klemperer, 1970: S. 136].

Різні просторові виміри цієї антропологічної антиутопії мали вертикальну ієрархічну структуру, але горизонтально не були упорядковані. Через це давалася визнаки відсутність системних ознак у взаємодіях між досить спонтанно створюваними структурами. Внаслідок цього відомства Третього райху конкурували між собою, дублювали функції тощо. Принцип системності рішуче відкидався ідеологами Третього райху, а перевага віддавалася принципу організації. «Вони наголошували, що у них не система, а організація, — фіксує у своїх нотатках Клемперер. Вони не систематизують, залучаючи до дії розум, а підслуховують у організацій їхні таємниці» [Klemperer, 1970: S. 123].

Через організації дозвілля створювався особливий простір вільного часу, підпорядкований пропаганді цінностей націонал-соціалізму — германського духу, сили, радості та здоров'я — через акції на зразок «Сили через радість» або «надомних вечорниць» (Heimabende). Також спостерігалася тенденція прихованого розділення чоловічого і жіночого просторів, що відповідало мілітаризації суспільного життя.

Образи людини у політичних, культурних і соціальних ландшафтах антиутопії Третього райху

Антропологічна антиутопія Третього райху конституювалася водночас із трансформаціями культурного й освітнього ландшафту Німеччини. Паралельно змінювались образи людини, які проходили своєрідне тестування на відповідність рамковим вимогам контрфактичного Третього райху, передусім його тисячолітньому існуванню. Надлюдина Ніцше та його метафора білявої бестії вже стали штампами у визначенні антропологічної матриці ідеології націонал-соціалізму. Але це тільки одне

із антропологічних уособлень у душі арійської міфотворчості з тваринними семантиками вовка, тигра, орла тощо. Ці образи певною мірою задовольняли хворобливий інтерес до так званого «темного боку людської природи», що належало до так званого «забороненого знання про людину» [Liessmann, 2000: S. 14—15]. Тваринні метафори були поширені у німецькій теологічній, педагогічній і політичній літературі Нового часу. Метафора білявої bestii, тобто лева, у Ніцше поєднується з образом людини не тільки через візуалізацію, а й як визнання необхідності прориву тваринного крізь людину, а отже, як необхідний момент самоперевершення, виходу за рамки старого розуміння людськості.

Простежуючи цю тенденцію, М. Цихі визначає її основні етапи у XIX і XX століттях, виходячи з образів людини, що домінували у кожному з них. Зокрема, у першій половині XX століття, на зміну домінантній просвітницькій і неогуманістичній концептуалізації людини приходить так звана трагічна антропологія, сформована у річищі ніцшеанства, з акцентуванням спрямованості людського буття до смерті (М. Гайдегер). Через це провідному позитивному образу людини в європейській культурі були притаманні героїзація і патетичне піднесення, а упродовж усього XX століття простежується тенденція його політизації, що супроводжується зростанням значущості образу ворога [Zychu, 2017: S. 50—52, 55—60, 64—90]. Отже, німецьке зосередження на цих моментах конструювання образу людини можна розглядати як розмальовування своїми фарбами вже наміченого контуру, який неочікувано починає розпливатися. Приписувані Гітлерові харизма і захоплення ним навіть з боку тих, хто був змушений емігрувати з Німеччини, свідчать про те, що його габітус був розпізнаваним у горизонтах суспільних бажань та уявлень.

В антропологічній антиутопії Третього райху відбувається синтез елементів, запозичених із різних типологізацій людини — від античної, середньовічної і ренесансної людини до ранньомодерного піднесення особистості та гіперболізації надлюдини Ніцше. Але усюди підкреслюється героїзм німецької людини, її здатність до самоперевершення і готовність до самопожертви. Варіативна репрезентація цього образу в онтологічній, функціональній та ідеологічній площинах урізноманітнює культурний ландшафт антиутопії Третього райху, де співіснують «стара» і «нова» німецька людина, представники освіченої буржуазії і романтичні національно свідомі невіглахи, селяни і мешканці великих міст, а також відбувається розрізнення на підставі расової приналежності, характеру і рішучості. Активіст стає своєрідною символічною репрезентацією німецької дійсності у часи становлення націонал-соціалізму.

Героїчна рішучість в ідеології Третього райху вважалась водночас проявом свободи вибору та маніфестацією причетності активістів до великих особистостей німецької історії та літературних героїв. Адресатом політико-виховних і автодидактичних практик у Третьому райху був не містифікований

пролетаріат, як в СРСР, а не менш містифікована нація, що ототожнювалася з нордичною расою. Вона, як цілісне політичне і культурне тіло, що існувало лише в уяві, мала відродити героїчну нордичну людину, яка, в свою чергу, займалась би розширеним репродукуванням самої себе, використовуючи біоматеріал, відібраний функціонерами райху для селекції. Але ця ідеологема дуже швидко виявилася занадто відірваною від реальності німецької повсякденності. Вона мала право на існування лише в абстрактних утопічних побудовах з пасивним і податливим суб'єктом. В антиутопії ж, де домінували пробуджені активні суб'єкти, припускалися певні відмінності в уподобаннях і навіть у самостилізаціях.

Задекларований позірний аристократизм нордичного духу і домагання на унікальність німецької людини, дійсність якої радше відповідала старому філософсько-антропологічному концепту недостатньої людини, загострили проблему формування національного ідеалу, який відповідав би запитам німецького народу, ще не сформованого у єдину політичну націю. Конструкт культурної нації на основі расової теорії також радше належав до сфери волі і уявлення, ніж відповідав німецькій дійсності першої половини ХХ століття, де урбаністична культура важко узгоджувалася з домодерними сільськими моделями поведінки і відповідними смаками. Вихід з такого глухого кута, якщо дотримуватися логіки націонал-соціалізму, був тільки один — узяти такі образи з життя, надати їм містичного забарвлення і хоч би мінімальної схожості з величним еталоном німецької нації. Образ фюрера, фракталізований на різних рівнях німецького національного буття, відтак стає медіумом, крізь який провіщує дух германської давнини. Платонівська модель еманції відповідає рангам фюрерів у просторі антропологічної антиутопії Третього райху, встановленим на підставі близькості до нордичного духу.

На тлі одноманітного культурного ландшафту радянського тоталітаризму така варіативність сприймається як непослідовність. Вона певною мірою дозволяє ідеологічні і політико-виховні імпровізації, якщо ті не виходять за межі дозволеного. Але усе це супроводжується посиленням світоглядної складової ідеально-типового конструкту нової німецької людини, створеного на основі расової теорії. У даному випадку йдеться про «тотальний світогляд» і «тотальну мобілізацію» німецького народу, спрямовану на його самоствердження. Прийняття цього світогляду зумовлене не в останню чергу специфічним німецьким розумінням свободи, яка сприймалась або як метафізичне поняття, або як передумова самореалізації особистості, отже, як емансипація людини і подолання її відчуження. Дарендорф зазначає, що за часів Ваймарської республіки для одних «невизначеність життя і навіть нестабільність у повсякденних справах була шансом», але «для освіченої буржуазії і навіть для держслужбовців свобода була тісно пов'язана з порядком, якщо безлад, спричинений демократією та ринковою економікою заходив занадто далеко, то радісно сприймався той, хто обіцяв знову навести лад» [Dahrendorf, 2006: S. 30]. Окрім того, метафізична концептуалізація свободи

посилювала ідею особливого призначення німців в історії як прикладу і взірця наслідування для інших народів, перевиховувати які мала німецька молодь, загартована у війнах і бійках з ворогами духовного оновлення.

Поєднання місіонерства і провінціалізму втілювалося у новому світогляді, який визначав модні в ті часи життєві плани молоді і передусім студентства. Їх приваблювало віддання пріоритету практичній людині, яка мала витіснити людину теоретичну. Зупинимось дещо детальніше на внеску студентства до формування образів людини у Третьому райху. Романтичні настрої німецької молоді, особливо студентства, посилювали уявлення про війну як джерело духовного, душевного і тілесного оновлення, разом із гіпертрофованим почуттям честі. Формування етосу середнього класу у німців традиційно закладалось у студентські роки. Н. Еліас у відомих «Студіях про німців» пропонує порівняти неформальні ідеально-типові конструкти людини у німецькій і британській культурах, які могли б функціонувати також у якості виховного ідеалу. Так, якщо британці опікувалися формуванням моралі та габітусу джентльмена, то німці відстоювали архаїчне розуміння гідності і честі, відтворюючи у практиках дуелей середньовічні стереотипи лицарської поведінки і функціонального виховання дрібних феодалів. Дуель була рудиментарною складовою моделей поведінки німецьких офіцерів, а також студентів у кайзерівській Німеччині, а після Першої світової війни постала як засіб шляхетного виховання і підтримування бойового духу й форми студентської молоді. Як слушно вказує Еліас, між бійкою селян або люмпен-пролетаріату та дуелями вищих верств населення, чи такими, що їх імітують (студентами, політиками та ін.), існує схожість, бо обидві є «приватними війнами» з домаганнями на визнання [Elias, 1992: S. 94]. Сучасні сутички на вулицях та бійки у парламентах можна вважати карикатурним відтворенням таких «приватних мікровійн».

Але між бійками і дуелями існує також принципова відмінність, адже у першому випадку йдеться про зіткнення без правил та норм. Бійка завжди спонтанна і не має власної естетики. Вона брутальна, навіть якщо ведеться не на вулиці, а у вишуканому інтер'єрі парламенту. Певні естетичні, а в окремих випадках й героїчні риси, їй зазвичай надають заднім числом, у спогадах і мемуарах, але здебільшого про неї забувають. Дуелі ж, навпаки, треба вчитись, бо вона є розтягнутою у часі естетизованою ритуальною дією з чіткими правилами. Важливим у ній є не демонстрація сили чи влади або миттєве розв'язання конфлікту у суб'єктивному сенсі, а збереження честі і сатисфакція. У дуелі завжди присутні елементи театралізації та естетизації. Вони почасти зберігаються у виховних практиках націонал-соціалістичного руху, але повною мірою актуалізуються у часи його самоствердження як політичного режиму, коли реанімуються образи лицарів та дуелянтів як складової нацистської естетизації політики, де домінують семантики служіння, героїчної смерті та самопожертви. Ця романтична домодерна естетика трансформується у зображеннях героїв Третього райху, до яких додається також

трохи естетики індустріалізму: «Героїчний образ молодої людини, окрім оголеного тіла з накачаними м'язами або їхніх плакатних зображень у формі штурмовика, які також були на пам'яткових монетах, був представлений також у вигляді автогонщика; спільним для усіх втілень героя залишається закам'янілий погляд, який був виразом націленої уперед рішучості та волі до завоювань» [Klemperer, 1970: S. 11].

Героїзація студентів, які відстоювали ідеї націонал-соціалізму, була змістом заходів, спрямованих на подолання спротиву з боку «ворогів» режиму. Їхній сумнівний героїзм виявлявся у непримиренній боротьбі з усіма та усім, що стояло на перешкоді самоствердженню німецького духу не тільки у Німеччині, а в усій Європі. Так, до рангу героїчної фігури, яка мала б бути прикладом для усіх студентів, було піднесено колишнього фрайбурзького студента Ф.Л. Шлагетера, який добровольцем пішов на фронт, але не загинув на війні, а був заарештований під час спроби терористичної акції у Дюссельдорфі і за вироком суду розстріляний у 1923 році. У Третьому райху Шлагетер перетворився на культового героя як «перший націонал-соціалістичний Солдат», образ якого активно застосовували в нацистській пропаганді ще до того, як його наділив цим статусом Гітлер у «Майн кампф» [Farias, 1997: S. 143, 148—149]. Страту колишнього студента оспівували ідеологи націонал-соціалізму в епічному стилі як смерть «за німецький народ і райх», ця передчасна смерть обірвала реалізацію його подальших героїчних вчинків у Німеччині та за її межами. До оспівування і символізації цього «героя» долучився також М. Гайдегер у часи свого ректорату. Він не тільки підхоплює сюжетну лінію, намічену Гітлером, а й почасти імітує його стиль. У промові на честь 10-річчя з дня смерті Шлагетера Гайдегер закликає студентів наслідувати «тверду волю та чисте серце» цього героя. Наведемо його звернення до студентської аудиторії: «Фрайбурзький студент, — закликає він, — нехай сила рідних гір цього героя увіллється у твою волю! Фрайбурзький студент! Нехай сила осіннього сонця на долинах Батьківщини цього героя осяє твоє серце! Збережи і перше, і друге у собі, донеси твердість волі та ясність серця до німецьких університетів і своїх товаришів» [Farias, 1997: S. 147]. Філософсько-освітня публіцистика Гайдегера не збігається цілком з його філософськими розробками у проблемному полі людського буття, але як філософ-вихователь з повноваженнями функціонера він вбачає у новій німецькій дійсності ознаки «справжнього буття», не беручи до уваги її фрагментарність і розбіжності у поглядах щодо удосконалення різного роду нововведень. Суперечливість настанов ідеологів націонал-соціалізму знаходить прояв вже у визначенні антропологічних підвалин буття німецької людини: з одного боку, його фактично трактують як приготування до смерті, жах якої пом'якшується героїчною атрибутикою, але з іншого — так само ідеологічно закріплюють культ молодості.

Максималізм, притаманний молоді, у поєднанні з досвідом «буття перед смертю» зрештою призвів до краху «виховної держави», не зважаючи на

самонавіювання щодо перспектив розширення життєвого простору Третього райху та перемоги над швидкоплинним часом, хоча провідні ідеологи націонал-соціалізму вбачали саме у молодих німців потужний ресурс відтворення нордичної раси. Вони зухвало попереджали: «Народу, юність якого в'яне за зошитами та книжками, державі, чия молодіжна команда зростає без ентузіазму, що пробуджується лідерськими натурами, загрожує небезпека виродитись у суспільство заможних або освічених філістерів» [Baumler, 1937: S. 150]. Молоді у міфологізованих конструктах антропологічної антиутопії Третього райху приписувались магічні сили, здатні протидіяти такій деградації. В цих своєрідних захисних механізмах провідна роль відводиться Солдату і Робітнику, образи яких романтизуються і набувають статусу виховних ідеалів.

Якщо Солдат був образом, успадкованим від доіндустріальної доби, і культовою фігурою мілітаризованого суспільства, то образ Робітника почасти включає в себе семантику Солдата, але у цілому є культурним формоутворенням індустріалізму. Значний внесок до популяризації й нової інтерпретації образу Робітника зробив Е. Юнгер своїми працями «Тотальна мобілізація» (Берлін, 1930) та «Робітник. Панування і образ» (Гамбург, 1932). Детальніше про сигнальне значення цих праць див. у монографії М. Леске [Leske, 1990: S. 73, 77]. Робітник і Солдат — центральні фігури рольової реальності антропологічної антиутопії Третього райху. Вони за своєю значущістю поступаються хіба що фюреру, який поєднує їх і через них поєднується з народом. Ці образи є комплементарними і дозволяють здійснювати взаємопереходи від домодерних практик життєтворчості («солдатська форма життя») до форм життя, які набувають поширення у добу індустріалізації («політичний солдат», «солдат трудового фронту»).

З символічними образами Солдата і Робітника корелює патетичне піднесення значущості праці. Вона проголошується «найвищою цінністю» німецького народу і виховним орієнтиром не тільки для молоді, а й для дорослого населення, бо «тотальна мобілізація» поширюється на всіх. У 1933 році виникають такі організації, як «Німецький трудовий фронт» (DAF), «Краса праці», «Праця визволяє» та ін. [Kammer, Bartsch, 1992: S. 46, 189]. Ставлення до праці і до її виховного потенціалу тут певною мірою нагадує етику протестантизму. Але у даному випадку праця розглядається не тільки у її морально-етичному аспекті, заданому етикою протестантизму, чи у площині індустріалізму як нової економічної реальності, а й у контексті націоналістично витлумаченої ідеї соціалізму, тим самим підкреслюючи розрив з буржуазним розумінням праці та акцентуючи її людинотворчий і виховний потенціал, при цьому латентно нагадуючи про «ворогів» націонал-соціалізму. Сумнозвісне гасло «Праця визволяє» на воротах концентраційного табору розкриває цинізм і злочинність такого роду практик перевиховання, коли праця і ліквідація вживаються як синоніми, заперечуючи права людини у кримінальних закладах «перевиховання» з крематоріями для тих, хто

«нездатний перевиховуватись». Концтабори є невід'ємною частиною ландшафту антиутопії Третього райху.

Маніпулятивне застосування семантики праці простежується у конкретизації образу людини праці, коли дається взнаки невизначеність онтологічного статусу образу Робітника, який через свою піднесеність втратив свою соціальну ідентифікацію і вже не може бути простим представником робочих професій. Цей образ охоплює людей, які працюють руками (*Handarbeiter*) і головою (*Kopfarbeiter*), можливі також взаємопереходи між Солдатом і Робітником (*Arbeiter der Stirn und Faust* — робітники, працюючі лобом та кулаком) в умовах постійної боротьби за ствердження німецької нації [Friedemann, 1994: S. 17—18]. Ці два типи уособлюють такі риси особистості, як відповідальність, самопримус, самодисципліна, ретельність, а головне — відданість справі. Антиподами Робітника на рівні соціальної реальності виступають нероби і сачки (*Arbeitsscheue*), яких за указом Гімлера від 26.01.1938, треба перевиховувати, тобто примусово направляти до трудових таборів. Набути статусу нероби чи сачка могла будь-яка людина. Так, кваліфікований працівник, якому пропонували некваліфіковану фізичну працю, у разі повторної відмови автоматично вважався неробою з усіма наслідками занесення до цієї когорти і розглядався як такий, що потребує перевиховання. Це саме стосується й визначення інших асоціальних елементів, які загрожували народній спільноті вже самим фактом свого існування. Окрім вже названих нероб і сачків, сюди входять гуляки та скиглії [Friedemann, 1992: S. 21—22]. Ворогами націонал-соціалізму проголошуються також представники декадентського мистецтва з тавром деградації (*entartete Kunst*), різного роду збоченці, усі нижчі раси, або недолюдки (*Untermenschen*).

Серед негативних образів антропологічної антиутопії Третього райху найбільш карикатурним і принизливим є образ єврея, який або демонізується, або зображується спотворено і принизливо [Horkheimer, 1988: S. 385—405].

На відміну від «безчесних, аморальних і схильних до махінатрства євреїв», Робітник і Солдат є людьми обов'язку і честі, які ведуть здоровий спосіб життя і піклуються про своє тіло. Вважається, що це є їхнім вільним вибором на користь расової гігієни. Культ здоров'я, спорту і взагалі тілесності призводив до засилля спортивної лексики в описах подій на фронтах та у повсякденності [Klemperer, 1970: S. 284—285]. Перенесення спортивної лексики у політичну і культурну площину, а також візуалізація досягнень у цифрах і діаграмах були запозичені німцями у США ще у часи Ваймарської республіки. Але маніпулятивна ефективність цього досвіду була використана у повному обсязі лише у часи націонал-соціалізму [Wesker, 1993: S.12—22].

Попри те, що Гітлер, Гебельс, Ширах та інші представники еліти Третього райху любили масові спортивні змагання і пишались Олімпійськими іграми, проведеними в Німеччині, у річищі ідеологічних інновацій націонал-

соціалізму все гучніше заявляє про себе «філософія тілесних вправ» (Philosophie der Leibesübungen). Вона в концептуалізаціях А. Боймлера і Е. Крика протиставляється, з одного боку, безтілесному ідеалізму, а з іншого — раціоналізованим формам спортивного руху, які проголошуються завершенням «лібералістської епохи» [Leske, 1990: S. 185]. На зміну їм мав прийти «ірраціональний гімнастичний рух». Цей рух мав на меті «перетворення простих фізичних вправ і навіть занять з фізкультури на «політичні тілесні вправи» [Baumeier, 1936: S. 151]. Спортивний майданчик в антропологічній антиутопії Третього райху стає місцем сили і формування характеру. Але передусім усі спортивні споруди є «організованим простором», у якому відбувається формування і загартовування «чоловічого союзу».

Гендерний аспект антропологічної антиутопії Третього райху

Образи Солдата і Робітника надають антропологічній антиутопії Третього райху маскулінного характеру, бо за цими образами важко помітити жінку. А. Боймлер відверто наголошував, що «нова філософія людини» має бути філософією «чоловічого союзу» (Männerbund) і вимагав замінити образ освіченої людини образом брутального «політичного солдата» як репрезентанта «народу». При цьому він пропонує оперувати у соціальній теорії не поняттям «суспільство», а виключно поняттям «народ», вважаючи, що німецький народ є виключно народом солдатів та активістів [Leske, 1990: S. 211]. Це відповідає розумінню германської раси як творчого варварства, що руйнує усі ілюзії щодо її причетності до цивілізаційних здобутків людства. На цій основі Боймлер розробляє свою концепцію активної, діючої людини, яка є «не тільки природною, а й історичною істотою» [Baumeier, 1937: S. 76]. Але розуміння історичності тут є специфічним. Історичність підкреслює релятивізм статусної позиції теоретичної і практичної людини. Теоретичною, тобто умоглядною, людиною тут виступає представник буржуазної культури, яка висуває домагання на монополізацію освіченості. Через це солдат традиційно ототожнюють з неосвіченою і бездуховною людиною. Революція націонал-соціалізму у розумінні людини, за Боймлером, полягає у заміні ідеалу освіченої людини образом «політичного солдата». З цим образом пов'язується «справжнє чоловіче виховання» за межами урбаністичного простору і світу культури, бо саме у «польових умовах» або на фронтах війни відбувається формування героїчної особистості. Але особистістю, навіть за настановами ідеології націонал-соціалізму, стає лише та людина, яка служить спільноті [Leske, 1990: S. 183]. Особистість загартовується у таких германських чоловічих союзах, де, на відміну від «жіночо-демократичних» об'єднань, формуються характер, воля і тіло, а сила домінує над культурою.

Універсальним засобом досягнення цих цілей були спорт і фізичне виховання. Ідеологи Третього райху розглядали спорт як тренінг для подальших битв за розширення геополітичного простору райху. За Гітлером, най-

більш придатним для підготовки покоління, що зростає, до тотальної війни був бокс, який вчить тримати удар, деморалізувати суперника і здобувати перемогу навіть у безнадійних ситуаціях. Ідеальний націонал-соціаліст, як його уявляли собі конструктори цього ідеального типу, мусив бути «твердим і вміти зносити удари. На це було націлене формування характеру у новій державі, яка рішуче відмовлялась формувати «колонію мирних естетів та тілесних дегенератів», де чоловіки переймають жіночі моделі поведінки» [Giesecke, 1999: S. 25].

Філософію виховання Боймлера, у центрі якої знаходиться політичний солдат, завжди готовий до тотальної війни, доповнює філософія тілесних вправ як антропологічне і політичне обґрунтування необхідності не просто загартувувати, а й виховувати та формувати тіло політичного солдата. Ця суто маскулінна філософія, як і усі інші «нові» філософські обґрунтування виховання, витримана у дусі ідеології націонал-соціалізму, і підпорядковується настановам тотального народного світогляду. Через це Боймлер вказує на необхідність розрізнення раціоналістичного інтернаціонального спортивного руху, який підтримують соціал-демократія і профспілки, від справжнього «германського» тренування тіла для боротьби, яка є трибом життя для справжнього солдата. До категорії «справжнього» потрапляє «ірраціонально спрямований гімнастичний рух», проголошений Боймлером проявом народної моральності та нової релігійності.

Жінкам в патріархальній антропологічній антиутопії Третього райху відводилась другорядна роль за межами чоловічого союзу. Вони мали відтворювати політичних солдат як у родині, так і у націонал-соціалістичних розплідниках на зразок «Джерела життя» (Lebensborn). Б. Вінкен зазначає у цьому зв'язку: «Материнство як проста репродуктивність, вилучається з інституції родини і підноситься до ідеалу. Інституція шлюбу вже не має ніякого значення. Роль батька зводиться до расово чистого запліднювача зі здоровою спадковістю і, мірою можливості, годувальника; при нагоді його могла замінити народна спільнота, уособлена фюрером і конкретизована у вигляді опікунів з СС» [Vinken, 2011: S. 99—100]. Метою репродуктивних актів були збереження і безперервність існування нордичної раси. Тим самим за часів Третього райху руйнується традиційна сім'я та притаманний їй розподіл ролей. Натомість з'являється образ «героїчної матері», яка забезпечує безсмертя народу, постачаючи йому потенційних робітників і солдат. Внаслідок цього відбувається усупільнення не тільки дитини, а й самого акту її зачаття.

Оскільки тоталітарна держава намагалась здійснити експропріацію жінок та бути уособленням батька, передбачалось запровадження примусового материнства усіх жінок «чистої» крові. У разі відсутності волі до материнства жінку пропонували виправляти зґвалтуванням. «Нова матір, — підкреслює Вінкен, — мала бути героїчною. Стверджувався класичний стереотип, де пологи порівнюються з битвою, у якій треба ризикувати життям, зносити

нестерпний біль. Гітлер застосовував його для героїзації матері як солдата: «Кожна дитина, яку народжує жінка, є битвою за буття і проти небуття свого народу». Популярна література тих часів, особливо поради щодо життєвих справ, також закріплювала паралелізм між матір'ю та воїном. Матір мала формувати солдатські чесноти та непохитність не тільки у собі, а й у своїх дітях, щоб виховувати у них готовність до смерті у стані довгострокової мобілізації [Vinken, 2011: S. 101].

Гендерний розподіл ролей в антропологічній антиутопії Третього райху відповідає стратегії ідеологів націонал-соціалізму відтворювати власні архаїчні уявлення в сучасних соціокультурних контекстах, на власний розсуд адаптуючи ці контексти до образу «нордичної людини». Припинення жінок у Третьому райху знаходило прояв у намірах використовувати їх як конвеєр для забезпечення біомаси для германської нації.

Висновки

Навіть стислий аналіз антропологічної антиутопії Третього райху свідчить про обмеженість її теоретичних ресурсів та узагальнень. Ландшафти тоталітарних антиутопій є досить одноманітними і несуть на собі відбиток домодерних форм організації життя і структурування простору у практиках привласнення, поглинання і підкорення з кримінальними практиками ліквідації. Редукція комплексності, притаманна тоталітарним антропологічним антиутопіям, як свідчить німецький і радянський досвід, веде до духовного зубожіння і саморуйнації суспільств, які використовують людину як матеріал та інструмент антигуманного експериментування з її здатністю до виживання.

Нова людина націонал-соціалізму і нова людина комуністичної ідеології мають різне походження: у першому випадку йдеться про загравання з темними силами минулого, у другому — про футуристичну одержимість з вимогою суворого дотримання канонів секуляризованого іконопису нової людини в інтер'єрах просвітленого майбутнього. Останній виявився більш життєздатним через більший примітивізм конструкції. Але в обох випадках, як свідчить історія, тоталітарні антропологічні антиутопії вимагають радикальних змін пересічної людини і підпорядковують своїм філософсько-антропологічним фантазіям суспільне життя у цілому, сприяючи його архаїзації.

Світоглядна і методологічна неспроможність антропологічної антиутопії Третього райху переконливо свідчить про незамінність філософії в сучасних складно структурованих суспільствах медійними продуктами, бо вона виконує функцію своєрідної імунної системи соціумів. Її ерзаци у вигляді нових спрощених світоглядів, тиражування яких значно полегшується у постіндустріальних суспільствах, блокують критичне мислення або перетворюють його на одностороннє, деформують світоглядну культуру особистості, створюючи умови для укорінення ретроспективних антиутопій, які запускають у дію демодернізаційні процеси, руйнуючи підвалини людського буття.

ДЖЕРЕЛА

- Култаєва, М.Д. (2017). Освіта та її деформації у сучасній культурі: до актуальності теорії напівосвіти Т. Адорно у сучасних соціокультурних контекстах. *Філософія освіти*, 1 (20), 153-195.
- Култаєва, М.Д. (2018). Філософія освіти і виховання Третього рейху: витоки, політико-ідеологічні контексти та концептуальні конструкти. *Філософія освіти*, 2 (23), 25-58.
- Abendroth, W. (1986). Die deutschen Professoren und die Weimarer Republik. In: J. Tröder (Hrsg.), *Hochschule und Wissenschaft im Dritten Reich* (SS. 11-25). Frankfurt am Main.
- Anders, G. (1985). *Die Antiquiertheit des Menschen. Band 1. Über die Seele im Zeitalter der zweiten industriellen Revolution*. München: C.H. Beck.
- Baeumler, A. (1937). *Politik und Erziehung*. Berlin: Junker und Dünnhaut.
- Bauer, Chr. (2017). Fußball als theologischer Ort. *Herder Korrespondenz*, 2017, 11, 44-48.
- Becker, F. (1933). *Amerikanismus im Weimar. Sportsymbole und politische Kultur 1918-1933*. Wiesbaden: Deutsche Universitätsverlag.
- Bönnigh, V. (2009). Nationalsozialistische Kulturphilosophie. In: Jörg Sandkühler (Hrsg.), *Philosophie im Nationalsozialismus* (SS. 191-219). Hamburg: F. Meiner.
- Brecht, B. (1980). Rede auf dem 1. Internationalen Schriftstellerkongress zur Verteidigung der Kultur. In: B. Brecht, *Ein Lesebuch für unsere Zeit* (SS. 473-477).
- Chamberlain, H.S. (1899). *Die Grundlagen des XIX Jahrhunderts*. 1. Hälfte und 11. Hälfte. München: Lehmann.
- Dahrendorf, R. (2006). *Versuchungen der Unfreiheit. Die Intellektuellen in der Zeiten der Prüfung*. München: C.H. Beck.
- Grosser, F. (2011) *Revolutionen denken — Heidegger und das Politische. 1919-1969*. München: C.H. Beck.
- Eilenberger, W. (2014). Heidegger. Ein gefährlicher Denker. *Philosophie Magazin*, 03.2014, 69-70.
- Elias, N. (1992). *Studien über die Deutschen. Machtköpfe und Habitusentwicklung im 19. und 20. Jahrhundert*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Taschenbuch.
- Ellwein, T. (1992). *Die deutsche Universität. Vom Mittelalter bis zur Gegenwart*. Frankfurt am Main: Hain.
- Farias, V. (1989). *Heidegger und der Nationalsozialismus*. Frankfurt am Main: S. Fischer.
- Friedemann, B. (1994). *Lexikon III. Reich*. Hamburg: Carlsen Verlag.
- Giesecke, H. (1999). Hitlers Pädagogen. München: Weinheim. Retrieved from: www.hermann-giesecke.de/hitler.pdf
- Grüttner, M. (2009). Universität und Wissenschaft in der nationalsozialistischen Diktatur. In: Jörg Sandkühler (Hrsg.), *Philosophie im Nationalsozialismus* (SS. 31-56). Hamburg: F. Meiner.
- Günther, H.F.K. (1933). *Volk und Staat in ihrer Stellung zu Vererbung und Auslese*. München: J.F. Lehmann.
- Günther, H.F.K. (1933). *Das Verbot von Mischehen mit Juden*. München: J.F. Lehmann.
- Günzel, S. (2001). Geophilosophie. In: *Nietzsches philosophische Geographie*. Berlin. Akademie-Verlag.
- Heidegger, M. (2014). Die Selbstbehauptung der deutschen Universität. In: *Sammelbeilage N15 von Philosophie Magazin*, 2014.03.
- Honneth, A. (2017). *Die Idee des Sozialismus*. Berlin: Suhrkamp.
- Horkheimer, M., Adorno, Th. (1987). Dialektik der Aufklärung. In: Max Horkheimer, *Gesammelte Schriften* (Bd. 5, SS. 13-238). Frankfurt am Main: S. Fischer.
- Horkheimer, M. (1987). Vernunft und Selbsterhaltung, in: Max Horkheimer. *Gesammelte Schriften*. (Bd. 5, SS. 320-355). Bd.5. Frankfurt am Main: S. Fischer.
- Horkheimer, M. (1988). Forschungsprojekt des Antisemitismus. In: M. Horkheimer, *Gesammelte Schriften* (Bd. 4, SS. 373-411). Frankfurt am Main: S. Fischer.
- Kammer, H., Bartsch, E. (1992). *Nationalsozialismus. Begriffe aus der Zeit der Gewaltherrschaft 1933-1945*.

- Kater, M.H. (2005). *Hitler-Jugend. Aus dem Englischen von Jürgen Peter. Krause*. Berlin: Primus Verlag.
- Klemperer, V. (1970). *LTI. Notizbuch eines Philologen*. Leipzig: Verlag Philipp Reclam.
- Knopp, G. (2000). *Hitlers Kinder*. München: Bertelsmann Verlag.
- Koschorke, A. (2016). *Adolf Hitlers „Mein Kampf“. Zur Poetik des Nationalsozialismus*. Berlin: Matthes Verlag.
- Krieck, E. (1922). *Philosophie der Erziehung*. Jena: Eugen Diederich Verlag.
- Krieck, E. (1936). *National-politische Erziehung*. Leipzig: Armen-Verlag.
- Krieck, E. (1937). *Völkisch-politische Anthropologie. 2. Teil: das Handeln und Ordnungen*. Leipzig: Armen-Verlag.
- Leske, M. *Philosophen im Dritten Reich. Studie zu Hochschul und Philosophiebetrieb im faschistischen Deutschland*. Berlin: Dietz Verlag.
- Liessmann, K.P. (2000). *Philosophie des verbotenen Wissens. Friedrich Nietzsche und die schwarzen Seiten des Denkens*. Wien: Paul Zsolnay Verlag.
- Mann, T. (2009). *Betrachtungen eines Unpolitischen*. Frankfurt am Main: Fischer.
- Martynkewicz, W. (2011). *Salon Deutschland. Geist und Macht 1900-1945*. Berlin: Aufbau Verlag.
- Albrecht, T. (1995). Das Scheitern der Weimarer Republik und der Aufstieg der NSDAP. In: M. Broszat, N. Frei (Hrsg.), *Das Dritte Reich im Überblick* (SS. 20-33). München: Pieper Verlag.
- Reckwitz, A. (2017). *Die Gesellschaft der Singularitäten. Zum Strukturwandel der Moderne*. Berlin: Suhrkamp.
- Reimann, B.W. (1986) „Die Selbst-Gleichschaltung“ der Universitäten 1933. In: J. Trödl (Hrsg.), *Hochschule und Wissenschaft im Dritten Reich*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
- Spranger, E. (1928). *Das deutsche Bildungsideal der Gegenwart in geschichtsphilosophischer Beleuchtung*. Leipzig: Quelle und Meyer.
- Schmidt, H., Stern, F. (2010). *Unser Jahrhundert. Ein Gespräch*. München: C.H. Beck.
- Schmitt, C. (1933). *Staat, Bewegung, Volk. Die Dreigliedrigkeit der politischen Einheit*. Hamburg.
- Sloterdijk, P. (2015). *Die schrecklichen Kinder der Neuzeit*. Berlin: Suhrkamp.
- Tillich, P. (1980). *Die sozialistische Entscheidung*. Berlin: Medusa.
- Vinken, B. (2011). Der Mutterkult Im Nationalsozialismus. In: *Lust am Denken* (SS. 97-102). München: Piper.
- Zichy, M. (2017). *Menschenbilder. Eine Grundlegung*. München.

Одержано 12.02.2019

REFERENCES

- Abendroth, W. (1986). Die deutschen Professoren und die Weimarer Republik. In: J. Trödl (Hrsg.), *Hochschule und Wissenschaft im Dritten Reich* (SS. 11-25). Frankfurt am Main.
- Anders, G. (1985). *Die Antiquiertheit des Menschen. Band 1. Über die Seele im Zeitalter der zweiten industriellen Revolution*. München: C.H. Beck.
- Baeumler, A. (1937). *Politik und Erziehung*. Berlin: Junker und Dünnhaut.
- Bauer, Chr. (2017). Fußball als theologischer Ort. *Herder Korrespondenz*, 2017, 11, 44-48.
- Becker, F. (1933). *Amerikanismus im Weimar. Sportsymbole und politische Kultur 1918-1933*. Wiesbaden: Deutsche Universitätsverlag.
- Böhnigh, V. (2009). Nationalsozialistische Kulturphilosophie. In: Jörg Sandkühler (Hrsg.), *Philosophie im Nationalsozialismus* (SS. 191-219). Hamburg: F. Meiner.
- Brecht, B. (1980). Rede auf dem 1. Internationalen Schriftstellerkongress zur Verteidigung der Kultur. In: B. Brecht, *Ein Lesebuch für unsere Zeit* (SS. 473-477).
- Chamberlain, H.S. (1899). *Die Grundlagen des XIX Jahrhunderts*. 1. Hälfte und 11. Hälfte. München: Lehmann.
- Dahrendorf, R. (2006). *Versuchungen der Unfreiheit. Die Intellektuellen in der Zeiten der Prüfung*. München: C.H. Beck.

- Grosser, F. (2011) *Revolutionendenken — Heidegger und das Politische. 1919-1969*. München: C.H. Beck.
- Eilenberger, W. (2014). Heidegger. Ein gefährlicher Denker. *Philosophie Magazin*, 03.2014, 69-70.
- Elias, N. (1992). *Studien über die Deutschen. Machtköpfe und Habitusentwicklung im 19. und 20. Jahrhundert*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Taschenbuch.
- Ellwein, T. (1992). *Die deutsche Universität. Vom Mittelalter bis zur Gegenwart*. Frankfurt am Main: Hain.
- Farias, V. (1989). *Heidegger und der Nationalsozialismus*. Frankfurt am Main: S. Fischer.
- Friedemann, B. (1994). *Lexikon III. Reich*. Hamburg: Carlsen Verlag.
- Giesecke, H. (1999). Hitlers Pädagogen. München: Weinheim. Retrieved from: www.hermann-giesecke.de/hitler.pdf
- Grüttneer, M. (2009). Universität und Wissenschaft in der nationalsozialistischen Diktatur. In: Jörg Sandkühler (Hrsg.), *Philosophie im Nationalsozialismus* (SS. 31-56). Hamburg: F. Meiner.
- Günther, H.F.K. (1933). *Volk und Staat in ihrer Stellung zu Vererbung und Auslese*. München: J.F. Lehmann.
- Günther, H.F.K. (1933). *Das Verbot von Mischehen mit Juden*. München: J.F. Lehmann.
- Günzel, S. (2001). Geophilosophie. In: *Nietzsches philosophische Geographie*. Berlin: Akademie-Verlag.
- Heidegger, M. (2014). Die Selbstbehauptung der deutschen Universität. In: *Sammelbeilage N15 von Philosophie Magazin*, 2014.03.
- Honneth, A. (2017). *Die Idee des Sozialismus*. Berlin: Suhrkamp.
- Horkheimer, M., Adorno, Th. (1987). Dialektik der Aufklärung. In: Max Horkheimer, *Gesammelte Schriften* (Bd. 5, SS. 13-238). Frankfurt am Main: S. Fischer.
- Horkheimer, M. (1987). Vernunft und Selbsterhaltung, in: Max Horkheimer. *Gesammelte Schriften*. (Bd. 5, SS. 320-355). Bd.5. Frankfurt am Main: S. Fischer.
- Horkheimer, M. (1988). Forschungsprojekt des Antisemitismus. In: M. Horkheimer, *Gesammelte Schriften* (Bd. 4, SS. 373-411). Frankfurt am Main: S. Fischer.
- Kammer, H.; Bartsch, E. (1992). *Nationalsozialismus. Begriffe aus der Zeit der Gewaltherrschaft 1933-1945*.
- Kater, M.H. (2005). *Hitler-Jugend. Aus dem Englischen von Jürgen Peter. Krause*. Berlin: Primus Verlag.
- Klemperer, V. (1970). *LTI. Notizbuch eines Philologen*. Leipzig: Verlag Philipp Reclam.
- Knopp, G. (2000). Hitlers Kinder. München: Bertelsmann Verlag.
- Koschorke, A. (2016). *Adolf Hitlers „Mein Kampf“. Zur Poetik des Nationalsozialismus*. Berlin: Matthes Verlag.
- Krieck, E. (1922). *Philosophie der Erziehung*. Jena: Eugen Diederich Verlag.
- Krieck, E. (1936). *National-politische Erziehung*. Leipzig: Armen-Verlag.
- Krieck, E. (1937). *Völkisch-politische Anthropologie. 2. Teil: das Handeln und Ordnungen*. Leipzig: Armen-Verlag.
- Kultaeva, M.D. (2017). Education and Its Deformation in Contemporary Culture: the topicality of T. Adorno's Theory of Semi-Education in Contemporary Sociocultural Contexts. [In Ukrainian] *Philosophy of Education*, 1 (20), 153-195. [= Култаєва 2017]
- Kultaeva, M.D. (2018). Philosophy of Education of the Third Reich: origin, political and ideological contexts and conceptual constructions. [In Ukrainian] *Philosophy of Education*, 2, 25-88. [= Култаєва 2018]
- Leske, M. *Philosophen im Dritten Reich. Studie zu Hochschul und Philosophiebetrieb im faschistischen Deutschland*. Berlin: Dietz Verlag.
- Liessmann, K.P. (2000). *Philosophie des verbotenen Wissens. Friedrich Nietzsche und die schwarzen Seiten des Denkens*. Wien: Paul Zsolnay Verlag.
- Mann, T. (2009). *Betrachtungen eines Unpolitischen*. Frankfurt am Main: Fischer.
- Martynkewicz, W. (2011). *Salon Deutschland. Geist und Macht 1900-1945*. Berlin: Aufbau Verlag.

- Albrecht, T. (1995). Das Scheitern der Weimarer Republik und der Aufstieg der NSDAP. In: M. Broszat, N. Frei (Hrsg.), *Das Dritte Reich im Überblick* (SS. 20-33). München: Pieper Verlag.
- Reckwitz, A. (2017). *Die Gesellschaft der Singularitäten. Zum Strukturwandel der Moderne*. Berlin. Suhrkamp.
- Reimann, B.W. (1986) „Die Selbst-Gleichschaltung“ der Universitäten 1933. In: J. Tröddler (Hrsg.), *Hochschule und Wissenschaft im Dritten Reich*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
- Spranger, E. (1928). *Das deutsche Bildungsideal der Gegenwart in geschichtsphilosophischer Beleuchtung*. Leipzig: Quelle und Meyer.
- Schmidt, H., Stern, F. (2010). *Unser Jahrhundert. Ein Gespräch*. München: C.H. Beck.
- Schmitt, C. (1933). *Staat, Bewegung, Volk. Die Dreigliedrigkeit der politischen Einheit*. Hamburg.
- Sloterdijk, P. (2015). *Die schrecklichen Kinder der Neuzeit*. Berlin: Suhrkamp.
- Tillich, P. (1980). *Die sozialistische Entscheidung*. Berlin: Medusa.
- Vinken, B. (2011). Der Mutterkult Im Nationalsozialismus. In: *Lust am Denken* (SS. 97-102). München: Piper.
- Zichy, M. (2017). *Menschenbilder. Eine Grundlegung*. München.

Received 12.02.2019

Марія Култаєва

АНТРОПОЛОГІЧНА АНТИУТОПІЯ ТРЕТЬОГО РАЙХУ ТА ЇЇ ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНІ ІМПЛІКАЦІЇ

У статті розглядаються передумови конституювання антропологічної антиутопії Третього райху, засадничі принципи якої були визначені на основі народно-політичної та народно-культурної переорієнтації німецької філософської антропології та доповнені ідеологемами індустріалізму. Розкривається функціональний потенціал головних образів людини, канонізованих в ідеології націонал-соціалізму та символічно репрезентованих як Фюрер, Робітник і Солдат, з протиставленням теоретичної і практичної людини, які у подальшій міфотворчості націонал-соціалізму конкретизуються і героїзуються з метою консолідації різних верств населення. Аналізується антропологічне підґрунтя ідеї народної виховної держави, визначаються особливості її міфологізованого хронотопу з практично необмеженим часом існування та специфічною діалектикою ідеї Європи, якій у парадоксальний спосіб приписується нордичне походження. З'ясовується значення сакральних смислів Третього райху в категоріальних схемах політичної романтики. Простежені наслідки свідомої примітивізації світоглядної культури молоді в ландшафтах антропологічної антиутопії, що сприяло перетворенню студента «на політичного солдата» та ствердженню чоловічої спільноти як структурної моделі антропологічної антиутопії. Показано, що культ сили і здоров'я у цій антиутопії супроводжується приниженням розуму і дискредитацією духовної культури людства та її носія — освіченої людини. Розкривається антигуманна спрямованість біологізаторської редукції «нового світогляду», сформованого на основі міфу про походження та расової теорії, що знаходить прояв у встановленні розрізнення цінного і знеціненого життя і надає цій антиутопії репресивного характеру з легітимацією кримінальних практик перевиховання та ліквідації.

Ключові слова: антропологія, антиутопія, Третій райх, світогляд, націонал-соціалізм, нація, виховання, людина, міф, расова теорія

Maria Kultaieva

ANTHROPOLOGICAL ANTI-UTOPIA OF THE THIRD REICH
AND ITS PHILOSOPHICAL-PEDAGOGICAL IMPLICATIONS

The article considers the constitutional prerequisites of the anthropological anti-utopia of the Third Reich, the main principles of which were deduced from the folk-political and folk-cultural versions of the German philosophical anthropology completed with ideological statements of the industrialism. The functional potential of the human ideals is regarded. These ideals are canonized in the ideology of the national-socialism with the symbolic representation as Leader, Worker and Soldier as practical persons are conceptualized as antipodes, which in the further myth creations of the national-socialism are concretized and became the features of heroes. The idea and realities of the folk educational state are analyzed including the chronological and topological characteristics of this anti-utopia with the practically unrestricted life-time and the dialectic of the European idea with paradox prescribing to it the Nordic origin. The significance of sacral meaning of the Third Reich is clarified in the categorical schemes of the political romantic. The consequences of intentional primitivism of the world view culture of the youth are detected in the landscapes of the anthropological anti-utopia with the transforming of the normal student into “the political soldier” and recognition of the masculine community as a structuring model of society. The anti-human intentionality of biological reduction of the new world view, which is founded on the myth of the origin and the race theory, is unveiled as a distinction between a “worse” and “non- worse” life what makes this anti-utopia a repressive one and legitimates the crime practices of the re-education and liquidation.

Keywords: anthropology, anti-utopia, the Third Reich, world-view, national-socialism, nation, education, human being, myth, race theory

Култаєва, Марія — доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАПН України, завідувач кафедри філософії Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди.

Kultaieva, Maria — doctor of philosophical sciences, professor, correspondent member of National Academy of Pedagogical sciences of Ukraine, chair holder of philosophy at G. S. Skovoroda National Pedagogical University.
